

Herbst, Stanisław

"Fältmarskalken Rutger von Aschebergs Journal och Korrespondens till år 1680", Stockholm 1951 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 46/4, 641-642

1955

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Fältmarskalken Rutger von Aschebergs Journal och Korrespondens till år 1680. Utgivna av Kungl. Samfundet för Utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia genom Alf Åberg, Stockholm 1951, s. VIII, 267, Historiska Handlingar d. 34 : 1.

Nieliczne źródła opublikowane do dziejów „Potopu“ szwedzkiego pomnożył tom obejmujący pamiętnik i wybór korespondencji von A s c h e b e r g a, w owym czasie podpułkownika, następnie pułkownika zaciężnych rajtarów niemieckich. Kurlandczyk z urodzenia (1621), od dwunastego roku życia (1634) na wojnie trzydziestoletniej, zaciągnął się do wojska szwedzkiego w r. 1655, w wojnie polskiej uczestniczył od grudnia 1655 r. do lutego 1657 r., pokąd nie pomaszerował na wojnę duńską. Z czasem osiągnął szczyty szwedzkiej kariery wojskowej i cywilnej. Prócz pamiętnika (który Ascheberg zaczął spisywać w r. 1666) do wydawnictwa weszły m. in. 24 pisma i 4 regesty odnoszące się do Polski: 10 rozkazów króla, 1 — K. G. Wrangla, 4 — ks. Adolfa Jana oraz 9 raportów Ascheberga do króla. Wartość tego materiału polega na tym, że ukazuje on „normalne“ funkcjonowanie szwedzkiej maszyny wojennej: typowe epizody małej wojny charakterystyczne dla obu walczących stron oraz gospodarkę wojenną. Warto przy tym podkreślić dwa momenty:

1. Nadania dowódcom szwedzkim dóbr skonfiskowanych szlachcie polskiej. Począwszy od 8/18 lipca 1656 r. Ascheberg otrzymał trzy nadania na sześć wsi w pow. człuchowskim i chełmińskim na sumę 40 000 talarów, a także kamienicę w Toruniu. Nadania te, stanowiące *specimina* wielkiej serii nadań — jak wynika z archiwalnej kwerendy prof. M a ł o w i s t a — odnoszą się do tych ziem, które w myśl układow rozbiorowych miały przypaść Szwecji.

2. Przed bitwą warszawską, w czerwcu 1656 r. regiment Ascheberga miał przydzielony sobie do eksploatacji powiat płocki. Zawarte w wydawnictwie rozkazy ilustrują system szwedzkiej gospodarki wojennej.

Pamiętnik i raporty wzbogacają obraz wypadków wojennych. Zdezorganizowany polski aparat państwowy nie pozostawił materiału archiwalnego, rejestrującego wszystkie ważniejsze epizody, dlatego nie wiedzieliśmy np. o zaciętej, całodniowej walce stoczonej przez regiment Ascheberga 1 lutego 1656 r. pod Zakrzowem na drodze z Rawy pod Radomiem z pułkiem zapewne kasztelana sandomierskiego, Stanisława Witkowskiego, zasilonym przez chłopów-kosynierów. Jedenaście ataków polskich na zabudowania, w których bronili się rajтары, zostało jednak odparty. W czasie walk o przeprawę na Sanie Aschebergowi przypadło w udziale opanowanie Jarosławia (za to otrzymał rangę pułkownika). 3 kwietnia odegrał on ważną rolę w rozgromieniu oddziałów Jana Sapiehy pod Bańnowem i w ich pościgu aż do Wisłoki. Po przebiciu się armii szwedzkiej przez armię litewską Pawła Sapiehy na prawym brzegu Sanu, Ascheberg otrzymał rozkaz uchwycenia przeprawy przez Wieprz. Przeprawy tej broniły — o czym nie wiedzieliśmy — pod Bobrownikami (czy Drążgowem) oddziały komputowe oraz mieszczanie, jednak Ascheberg sforsował ją (zapewne 6 kwietnia) i przygotował most dla przeprawy głównych sił. Nowe informacje dotyczą też walk pod Chojnicami i Człuchowem na przełomie roku 1656/57, gdzie Ascheberg ponownie się odznaczył.

Prócz tych ważniejszych nowych informacji publikacja podaje ubocznie wiadomości o innych wypadkach, w których regiment Ascheberga uczestniczył. Ten cały fragmentaryczny materiał daje przedsmak tego, co przyniosła ostatnia kwerenda prof. Małowista do dziejów „Potopu“ i zapowiada możliwość wyczerpującego opracowania dziejów Polski u progu drugiej połowy XVII w.

Pod względem edytorskim tom ma charakter konserwatywny. Teksty (wyłącznie niemieckie) są oddane literalnie, wydawca tylko uporządkował interpunkcję. Nie

uwzględnił więc instrukcji wydawniczej dla niemieckich tekstów nowożytnych. W korespondencji przedruk tytułacji i formuł stereotypowych świadczy o pewnej rozrzutności miejsca. Nazwy i nazwiska polskie, z zasady bardzo zniekształcone, tylko wyjątkowo zostały rozwiązane w skorowidzu. (W zakresie spraw duńskich wydawca skorzystał z pomocy odpowiednich specjalistów). Z tych względów więc badacz polski będzie miał znaczne trudności w korzystaniu z tego cennego wydawnictwa.

Stanisław Herbst

Janusz Górski, *Poglądy społeczno-ekonomiczne Fabiana Sebastiana Klonowicza, Studia i materiały z dziejów nauki polskiej t. II*, Polska Akademia Nauk. Komitet Historii Nauki. Warszawa 1954, s. 267—318.

Coraz szersze grono historyków, w tym także historyków innych dyscyplin naukowych, np. prawa, poczyniła ostatnio kierować swe zainteresowania naukowe ku analizie poglądów i zapatrywań społecznych czy ekonomicznych nie tylko pisarzy, tradycyjnie uważanych za „politycznych“, lecz i literatów czy filozofów. Do zajęcia się tymi sprawami skłoniła wielu przedstawicieli młodej kadry naukowej analiza dorobku i braków, dokonana na sesjach naukowych Odrodzenia czy jeszcze wcześniejszej, Oświecenia. Najlepszym dowodem ogromnych zainteresowań, jakie wzbudziły zwłaszcza prace Sesji Odrodzenia, mogą być właśnie artykuły i przyczynki rozsiiane po czasopismach naukowych, a rozwijające naszą wiedzę o dorobku postępowych pisarzy i uczonych przeszłości tak polskich, jak i zagranicznych, w szczególności w wiekach XV—XVIII. Problematyka ideologii społecznej, wokół której nagromadził się w dodatku szereg ogólnikowych, często nie opartych na żadnych poważniejszych studiach, a w najlepszym wypadku formalistycznych uwag burżuazyjnych autorów, najczęściej tylko „mimoходом“ wzmiankujących o tego rodzaju zagadnieniach, jest bardzo skomplikowana. Fakt, że większość spośród autorów, zajmujących się tymi sprawami, należy do najmłodszego pokolenia historyków, wykształconych już na uczelniach Polski Ludowej, wydaje się z jednej strony ułatwiać świeżość ujęcia, czy krytyczne przejrzenie dawnego dorobku, z drugiej jednak strony istnieje groźba, że wobec braku głębszego doświadczenia autorów nastąpić może zbytne spłyccenie, uproszczenie jakże skomplikowanej problematyki, zwłaszcza odnośnie do ewentualnych powiązań i zależności ideologicznych poszczególnych myślicieli. Na tego rodzaju zjawiska wskazuje np. recenzowana przez prof. B a r d a c h a praca Jana M a l a r c z y k a „Doktryna społeczno-polityczna Biernata z Lublina“¹.

Nie podejmując się przeanalizowania choćby tylko najogólniej powiązanych tematycznie i chronologicznie prac, omawiających kwestie nauk społecznych w okresie Odrodzenia, a zamieszczonych w drugim tomie wydawnictwa Komitetu Historii Nauki PAN pt. „Studia i materiały z dziejów nauki polskiej“, zatrzymać się chcę jedynie na artykule Janusza Górskiego o „Poglądach społeczno-ekonomicznych Fabiana Sebastiana Klonowicza“. Wybór związany jest zarówno z kierunkiem mych zainteresowań poglądami współczesnego Klonowiczowi Sebastiana Petrycego, jak i faktem szczególnego nagromadzenia w omawianym artykule wielu spornych i dyskusyjnych sformułowań ogólniejszych.

¹ Zob. „Kwartalnik Historyczny“ t. LXII, nr 1, s. 218—223.